
PROF. DR. OSMAN TÜRER* İLE SÖYLEŞİ

Günümüz Amerika'sında İncil'den sonra en çok satan dinî eserin Mesnevî olduğu belirtilmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

Bunun sebebinin temelde iki açıdan izah etmek gerekir. Bunlardan birisi, Batı insanının içinde bulunduğu durum; diğeri de Mesnevî'nin muhtevası ve sunduğu mesajdır.

Genelde Batı, özel olarak da Amerika insanı, sahip olduğu düşünce, kültür ve dünya görüşü itibarıyla bir türlü hakikati elde edememiş, maddiyat ve teknolojiye sahip olduğu onca ilerleme ve gelişmeye rağmen, insan olmasının gereği olan manevî tatmîni bir türlü yakalayamamıştır. Mensubu bulunduğu Hıristiyanlık aslî özelliklerinden büyük çapta uzaklaştırıldığı için onların derdine çare olamadığı gibi; asırlarca Batı insanının zihnine ve kalbine enjekte edilen pozitivist, materyalist, pragmatist, rasyonalist ve seküler düşünce ve hayat anlayışı, onlara adeta kutsalı, maneviyatı ve ebediyet duygusunu unutturmuş, kısacası ruhsuzlaştırmış ve istikametini tümüyle şaşırarak, neyi nerede arayacağını dahi bilemez hale getirmiştir. Sözün kısası, Batı ve Amerika insanının sahip olduğu inanç, düşünce, kültür ve felsefe, onun ihtiyaç duyduğu ve ruhunun derinliklerinde hissettiği manevî ve ruhî tatmine cevap vermekten çok uzaktır. Sahip olduğu maddî ve dünyevî zenginlikler de onun bu ihtiyacına çare olmamaktadır. Yani, bugün maddî doyumun zirvesine ulaşan Batı insanı, ruhî ve manevî yönden bir türlü tatmin olamamakta ve bunun çarelerini aramaktadır.

Mesnevî'nin muhtevasına gelince, bilindiği gibi Hz. Mevlânâ'nın bu muhteşem eseri, Batı insanının asırlarca arayıp da kendi kültür kaynaklarında bir türlü bulamadığı pek çok hakikati bünyesinde barındırmaktadır. Amerika'nın maneviyata susamış insanı, Mesnevî'de evrensel hakikatler, gerçek insanî değerler, ahlâkî faziletler ve maneviyat adına, başka yerde rastlamadığı pek çok şeyi bulabilmektedir. Hayatı ve varlığı hep Batı'lı kıstaslara göre algılayıp de-

* Prof. Dr. Osman Türer, Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

ğerlendirmeye alışmış olan Amerika insanı, Mesnevî’de, yabancı olduğu, ama gerçekte son derece muhtaç olduğu ilahî hakikatle, İslâmî değerlerle, Doğu estetiği ve ruhuyla, aşk ve muhabbetle, manevî dünyayla ve gerçek insan sevgisiyle buluşmakta, kısacası orada “insan” olarak kendini keşfetmektedir. Bu yüzden de ona dört elle sarılmakta ve bırakmak istememektedir. Mesnevî’nin kendine has anlatım tarzı ve üslûbu da Amerika insanı için, sanırım alışılmıştın dışında, oldukça ilginç ve cazip bulunmaktadır. Bence Mesnevî’nin Amerika’da en çok okunan eserler arasında yer almasının altında yatan asıl sebepler bunlardır.

Sizce Mevlânâ’nın günümüz insanına vermek istediği temel mesajlar nelerdir?

Şunu kabul etmek gerekir ki, Hz. Mevlânâ, varlığın hakikatini ve sırrını, “insan” denen varlığın yapısını ve özelliklerini çok iyi kavramış, bunun yanı sıra, İslâm’ın, Hz. Peygamber (sav) ve Kur’ân’ın insanlığa sunduğu mesajları ve değerleri olabildiğince iyi anlamış ve kendi içinde hazmetmiş olan gerçek bir mütefekkir, ilim ve zühd ehli, kâmil bir İslâm velîsi, bir “mürşid-i kâmil ve mükemmil”dir. O gerçek bir Hak aşığı, bir gönül ehli, bir sevgi kahramanı ve hakikî bir İslâm terbiyecisidir. Bu özellikleriyle O, insan denen varlığı da maddî ve manevî özellikleriyle, kabiliyet ve za’flarıyla çok iyi tanımaktadır. Dolayısıyla onun insanları terbiye ve irşad etme adına ortaya attığı fikirler, yaptığı tesbit ve tavsiyeler, sadece kendi dönemiyle ve kendi toplumuyla sınırlı kalmamış, sekiz asırdır hem müslümanların, hem gayri müslim insanların önünü aydınlatmış, derdine çare olmuş ve gönlünü ferahlatmıştır. Kısacası Mevlânâ’nın asırlar öncesinde insanlığa sunduğu mesajlar bugün de önemini, gerçekliğini ve tazeliğini korumaktadır.

Aslında onun mesajları, Kur’ân’ın ve Rasulullah’ın (sav) evrensel ve ilahî mesajlarından başka bir şey değildir. Mesnevî’si hakkında yaptığı, “Burada anlatılanlar Kur’ân’ın bir tefsîrinden ibarettir.” nitelemesi de açıkça bunun ifadesidir. Yine kendisini “Kur’ân’ın kölesi ve Hz. Muhammed’in yolunun toprağı” olarak takdim etmesi de, onun gerçekte yapmaya çalıştığı şeyin, Kur’ân’ı ve Sünnet’i insanlara en iyi şekilde anlatmak, onların mesajlarını insanların en iyi ve en kolay şekilde anlayıp özümsemelerini sağlamak olduğu anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla Mevlânâ’nın günümüz insanına vermek istediği en temel mesajların, “insan” olmanın gereği olarak, varlık sebebini ve yaratılış gayesini iyi kavramak; buna bağlı olarak varlık aleminde kendisine yüklenen misyonu ve takdir edilen rolü fark edip gereğini yerine getirmek; Allah-insan-varlık üçlüsü arasındaki ilişkiyi yerli yerinde kurabilmek; varlığa karşı “Allah’ın

halîfesi”, Allah’a karşı da “O’nun kulu ve varlık aleminden ve yaptıklarından sorumlu varlık” olma konumunu iyi kavrayıp, ona göre hareket etmek; bütün bunları gerçekleştirebilmek için de, tüm maddî, hayvanî, nefsanî ve şeytanî duygu ve tutkularından arınıp, ruhumuzun derinliklerinde gizli olan aşk, muhabbet, şefkat, merhamet, insanlığa kendini adama gibi insanî ve ilâhî hasletlerle donanmak; kısacası “fenâ” ve “bakâ” anlayışı içerisinde beşerî benlikten sıyrılarak, insanın ruhunda gizli olan ilahî kimlik ve şahsiyeti keşfedip ortaya çıkarmak ve hayata geçirmek; böylece “ölmeden önce ölme” sırrını yakalayıp, daha fânî dünyada iken bâkî hayatı gerçekleştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Onun mesajının özünde, aşk ve muhabbet ekseninde ihlâs, takvâ ve kullukta zirveye ulaşarak gerçek hürriyeti elde etme ve Allah için insanlara kendini adama vardır. Tüm bunlar, gerek Mevlânâ’nın, gerekse bütün İslâm sûfilerinin bir şekilde dile getirdikleri, ama gerçekte, az önce de bahsettiğim gibi İslâm’ın insanlara sunduğu temel mesajlardır. Mevlânâ’nın buradaki önemi ve ayrıcalığı ise, bu mesajı çok iyi kavramış, özümsemiş ve insanlara en anlaşılır ve sade bir biçimde anlatabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Müslüman bir sûfî olan Mevlânâ’nın yetiştiği ortam sizce onun fikrî teşekkülüne nasıl katkıda bulunmuştur?

Diyebiliriz ki, Mevlânâ yaşadığı zaman dilimi ve coğrafya itibarıyla pek çok avantajlara sahip olmuştur. Her şeyden önce onun yaşamış olduğu 13. asır, birçok sosyal ve siyasî buhranla iç içe olmasına rağmen, İslâm dünyasının sınırlarının oldukça genişlediği, bunun yanı sıra ilim, kültür, felsefe, kelâm, tasavvuf, sanat ve edebiyat alanlarında çok büyük ilerlemelerin kaydedildiği, her alanda zirve şahsiyetlerin yetiştiği, İslâm düşünce ve medeniyetinin adeta altın çağını yaşadığı bir dönemdir. Mevlânâ’nın doğup çocukluğunu yaşadığı, bir alim ve sûfî olan babası Sultânü’l-Ulemâ Bahâeddîn Veled’in ilim, irfan ve kültür olarak beslenip havasını teneffüs ettiği Horasan bölgesi, gerek dînî ilimlerde, gerek felsefede ve gerekse tasavvuf alanında İslâm dünyasının en verimli ve bereketli bölgelerinden birisidir. Daha sonra gelip mekân tuttuğu Anadolu ise, neredeyse iki asırdır İslâm kültür, düşünce ve sanatının her renginin harmanlandığı, özellikle tasavvufî düşünce ve kurumların bir hayli yaygın olduğu, bu arada, İbn Arabî ile Endülüs ve Mağrib, Abdülkadir-i Geylânî, Seyyid Ahmed-i Rifaî vb. pîrlerin yolundan gidenlerle Ortadoğu, Hacı Bektaş-ı Velî, Tapduk Emre, Yûnus vb. şahsiyetlerle Orta Asya tasavvufunun temsil edildiği, çok geniş, çok renkli ve adeta tüm İslâm dünyasındaki tasavvufî düşünce akımlarının bir arada bulunduğu çok önemli bir bölge konumundadır. İşte Hz. Mevlânâ böyle bir dönemde ve böyle bir coğrafyada, üstelik de bu coğrafyanın payitah-

tında ve en önemli ilim ve kültür merkezinde yaşamıştır. Gerek yetiştiği ailenin ilim ve tasavvufu içli dışlı olması; gerek babası Bahâeddîn Veled ve şeyhi Burhaneddîn Muhakkık-ı Tirmizî gibi ilim ve tasavvuf uluları ve Şems-i Tebrîzî gibi bir ilahî aşk kahramanının terbiyelerinden geçmiş olması; ve gerekse Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkentinde, devletin en üst yöneticilerinin her türlü destek ve teveccühlerine mazhar olarak çalışma ve faaliyetlerini sürdürmesi, Mevlânâ'nın "Mevlânâ" olmasına katkı sağlayan en önemli faktörlerdir.

Mevlânâ'yı diğer müslüman âlimlerden ayıran ve mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşmasında etkili olan faktörler hakkındaki değerlendirmeniz nedir?

Hz. Mevlânâ'nın, diğer pek çok değerli alimde görülmeyen tarzda mesajının bu kadar geniş kitlelere ulaşabilmesinin sebebi, bana göre öncelikle onun sahip olduğu ihlâs ve samimiyettir. O mesajını insanlara sunarken son derece samimi ve içtendir. Söylediklerine bütün kalbiyle inanmış ve onları bizatihî yaşamaya çalışmıştır. Bu haliyle gerçek bir "mürşid-i kâmil" örneği sergilemiştir. O, Allah, Peygamber ve insan sevgisine kendini adanmış bir aşk kahramanıdır. Onun bütün derdi insanları bu sevgilerle buluşturmadır. Bunu gerçekleştirebilmek için de, kendine özgü bir üslupla, yaşanan hayatın içinden örneklerle müşahhas hale getirdiği hakikatleri, çeşitli hikâyelerle anlaşılır ve sade bir şekilde, üstelik de şiir diliyle anlatma yoluna gitmiş, böylece insanların ilgi odağı olmaya muvaffak olmuştur. İnsanlar onda üstün bir samimiyet, devâsâ bir aşk ve muhabbet görmekte ve onda adeta kendini keşfetmektedirler. Başka bir deyişle, Mevlânâ'yı okuyan insan, onda ebedî kurtuluş yolunu aydınlatacak parlak bir ışık görmektedir. Bundan dolayı onun mesajları geniş kitleler tarafından büyük bir hüsn-i kabul görmektedir.

Mevlânâ'nın islâmî kimliğinin kimi çevrelerde belirginliğini kaybetmesi sizce neden kaynaklanmaktadır?

Mevlânâ'nın mesajları ve savunduğu değerler, hangi dinden olursa olsun bütün insanların kabul edip benimseyeceği değerler olduğu için, onu tanıyan her insan onu kendine veya kendini ona yakın hissetmekte ve onu sahiplenmek istemektedir. Dolayısıyla, gayr-i müslim insanların veya müslüman kimliğe sahip olup da hayatında islâmî bir renk olmayan kimselerin Mevlânâ'ya ilgi duymaları, eserlerini okumaları, hatta semâ' gösterileri tertip etmeleri, sanki onun dinler üstü bir kimliğe sahip, her din ve kültüre yakın bir şahsiyet olduğu intibalarına yol açmaktadır. Oysa unutmamak gerekir ki, kim onu sahiplenmek isterse istesin, kim onun düşünce ve fikirlerini kullanırsa kullansın, Hz. Mevlânâ kendini Allah yoluna ve insanlığa adanmış bir İslâm düşünürü ve

velisidir. Şunun veya bunun onu kendine yakın hissetmesi ve öyle göstermeye çalışması bu gerçeği asla değiştirmez. Çünkü o, “Kur’ân’ın kölesi, Muhammed-i Mustafâ’nın yolunun toprağı”dır. Üstelik de, ondan “bundan başka bir söz nakleden kimseden de, o sözden de bîzârdır.” Bazı İslâm karşıtı çevrelerin, Mevlânâ’yı kasıtlı bir şekilde dinler üstü bir şahsiyet olarak gösterme niyet ve gayreti içinde olmalarının bunda etkisi olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Özellikle Batı dünyasında ve ülkemizdeki bazı çalışmalarda İslâmî kimliğinden soyutlanan Mevlânâ imgeleri hakkında yorumunuz nedir?

Bu sorunun cevabını da, bir önceki sorunun cevabıyla vermiş olduğumu zannediyorum.

Mevlânâ ve düşüncesinin günümüz insanına yeterince aktarılabilirdiği kanaatinde misiniz? Bunun yapılabilirliği konusundaki önerileriniz nelerdir?

Gerek ülkemizde gerekse dış dünyada, bu zamana kadar Mevlânâ ve düşüncesiyle alâkalı pek çok çalışma yapıldığı bilinen bir husustur. Bu çalışmaların Mevlânâ’nın ve onun düşünce dünyasının tanınmasına büyük katkılar sağladığını kabul etmek gerekir. Ancak Mevlânâ gibi büyük bir zat hakkında ne kadar çalışma yapılsa azdır. Bu bakımdan, şu ana kadar yapılan çalışmaları yeterli addetmek mümkün değildir. Nitekim yapılan bunca çalışmalara rağmen, ülkemizde ve dış dünyada onun pek çok kimse tarafından hâlâ yeterince tanınmadığı bir vakıadır. Bugün Mevlânâ ismini duymamış olan insan sayısı belki çok azdır. Ancak bu insanların da onun şahsiyeti ve düşünceleri hakkında fazla bir şey bildiği söylenemez. Oysa şu dönemde her insanın, onun düşünce ve hayat telâkkilerini, sevgi ve hoşgörü anlayışını, insana verdiği değeri, varlığa bakışını ve Allah aşkını yakından tanıyıp özümsemeye her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır. Bu bakımdan, Mevlânâ ve düşüncelerini insanlara daha iyi tanıtabilmek için mümkün olan her yola baş vurmak gerekir. Bu meydana, örneğin daha yaygın bir şekilde bilimsel ve halka yönelik sempozyum, panel ve konferanslar tertip edilmesi, Mevlânâ araştırma merkezleri ve enstitüleri kurulması, eskiden uygulanan “Mesnevîhânlık” kurumunun güncelleştirilip yaygınlaştırılması, Mesnevî’deki hikâyelerin, herkesin ve özellikle çocukların kolayca anlayacağı şekilde, o hikâyelerde verilmek istenen hikmet ve mesajlar da açıklanmak suretiyle, el kitapları halinde bolca neşredilip, mümkünse bedava dağıtılması, İlk ve orta dereceli okulların Türkçe, Tarih vb. kitaplarında onun eserlerinden uygun alıntılara yer verilmesi, bu okullarda seçmeli tarzda okutulmak üzere Türk-İslâm Düşünürleri dersi konularak, bu derste Mevlânâ’ya genişçe yer verilmesi, Konya’da her yıl gerçekleştirilen “Şeb-i

Arûs” merasimlerinin yurt çapında ve yurt dışında yaygınlaştırılması, bu amaçla yapılabilecek, ilk etapta aklıma gelen faaliyet türleridir.

Mevlânâ'nın ve temsil ettiği sûfî geleneğin Anadolu coğrafyasındaki dinî anlayışa etkileri var mıdır? Varsa bu etki hangi yönde olmuştur?

Anadolu coğrafyasında zamanla teşekkül eden dînî anlayışın oluşmasında Tasavvuf geleneğinin çok büyük etkisi olduğu bir gerçektir. İslâmiyet’i Anadolu topraklarına taşıyan ilk tebliğciler, Horasan ve Orta Asya’dan gelen “alp-eren” ve “dervîş-gâzî”lerdir. Anadolu’nun müslümanlaşma sürecinde, Mevlânâ’nın da en önemlilerinden birini teşkil ettiği sûfî şahsiyetlerle, çeşitli tarikatlarla ait tekke ve zaviyelerin etkin bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Orta Asya-Horasan bölgesinde ve Ortadoğu’da kurulup, zamanla Anadolu’da yaygınlaşan Yeseviyye, Kübreviyye, Halvetiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye, Sadiyye ve Nakşbendiyye gibi tarikatların yanında, Anadolu’da kurulup gelişen Mevleviyye, Bektâşîyye, Bayrâmîyye vb. tarikatlarla, yine Anadolu’da kurulan Ahî Teşkilâtı’nın, gerek Anadolu Selçukluları, gerekse Osmanlı döneminde icra ettikleri çok yoğun ve geniş halk kitleleriyle iç içe faaliyetleri, Anadolu müslümanlığını çok büyük çapta tasavvufî bir renge boyamıştır. Bu sebeple, Anadolu insanının din algılayışından, ahlâkî telâkkilerine, örf ve adetlerine, sosyal yaşamına, komşuluk ilişkilerine, ticaret anlayışına, diğergâmlığına, misafirperverliğine, fedakârlığına, hatta gündelik hayatta kullandığı birçok kelime ve deyimine varıncaya kadar pek çok alanda Tasavvuf ve tekke kültürünün etkisini görmekteyiz. Kısacası, genelde Tasavvufî düşünce ve gelenek, özelde ise Mevlânâ ve Mevlevîlik, Anadolu coğrafyasının gerek ilim ve felsefe anlayışına, gerek ahlâkî telâkkilerine, gerek şiir ve edebiyatına, gerek sanat ve estetiğine, gerekse musikisine kaynaklık eden ve besleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Günümüzde tartışılan “ılımlı İslâm” yorumu size göre pratik gerçekliği olan bir değerlendirme midir? Bu yorumun temellendirilmesinde ismi geçen Mevlânâ ve sûfî gelenek size göre ne kadar bu yoruma izin vermektedir?

Bilindiği gibi son yıllarda, “radikal İslâm” kavramına alternatif olarak “ılımlı İslâm” diye bir kavram geliştirildi ve bu kavram farklı çevrelerce kullanılmaya başladı. Bu kavramla kastedilenin de sûfî geleneğin temsil ettiği İslâm anlayışı olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Bana göre bu niteleme, özellikle ABD’nin küresel politikasına hizmet etme istikametinde ortaya atılmış, yapmacık, sun’î, siyasî ve konjonktürel bir nitelemedir. İslâm’ın ılımlısı ılımsız olmaz. İslâm neyse odur. Eğer “ılımlı İslâm” kavramıyla bugün daha müsama-

hakâr, daha gevşek, daha hoşgörülü, daha barışçı, hatta daha tavizkâr bir İslâm anlayışı kastediliyorsa – ki sanırım genelde bu kastedilmek isteniyor - zaman içinde İslâm dünyasında teşekkül eden en köklü ekollerden biri olan sûfî gelenek, erbabınca malum olduğu üzere hiç de böyle bir İslâm anlayışını temsil etmez. Tam aksine hakikî sûfîlerin ve Mevlânâ'nın İslâm anlayışı ve onu yaşayış tarzları, en samimî, en derinlikli ve en rafine bir İslâm anlayış ve yaşayışdır diyebiliriz. Onların İslâm'ı tebliğdeki ve insanlarla ilişkilerindeki sevgi ve şefkat eksenli, yapıcı, sevdirci ve müjdeleyici tavır ve üslûp, esasen Kur'ân'ın ve bizatihî Hz. Peygamber'in (sas) tüm müslümanlara tavsiye ettiği metottur. Dolayısıyla sûfîlerin benimsemiş olduğu yol ve metot, İslâm'ın aslî metodudur. İslâm'ın temel itikat ve öğretilerini bütün derinliğiyle idrak edip, O'nun prensiplerini ruh ve beden düzeyinde en ciddi ve samimî şekilde yaşamayı ilke edinen Tasavvuf geleneğini "ılımlı İslâm" kavramıyla, üstelik de yukarıda zikrettiğim anlamıyla paralel görmek veya göstermeye çalışmak, ancak ya art niyetle, veyahut da cehaletle izah edilebilir. Keşke sûfîlerin ortaya koyduğu İslâmî düşünce ve hayat tarzı ve Hz. Mevlânâ'nın düşünce ve idealleri gerçekten tüm İslâm aleminde hakim hale gelse. Bu, müslümanların hayrına bir gelişme olur. Bu durumda "ılımlı İslâm" senaryosunu ortaya atanların sükût-i hayale uğrayacaklarından da asla şüphe edilmemelidir.

Mevlânâ'nın düşünceleri size göre Mevlevî gelenekte yeterince aktarılmış midir?

Bu konuda bir hüküm verme hususunda kendimi yetkili görmediğimi söyleyebilirim. Zira Mevlevî gelenek hakkında derinlemesine araştırma yapmış biri değilim. Üstelik bu geleneği temsil eden kişi ve kuruluşların hepsi hakkında genel bir hüküm vermek de doğru olmaz. Bu geleneği temsil edenler içerisinde Mevlânâ hazretlerini çok iyi anlayanlar olduğu gibi, onu yeterince tanımayanlar da olabilir. Bunu da tabîî karşılamak gerekir. Ancak dışarıdan gözlemlediğim kadarıyla, en azından bugünkü durum için, Mevlevî gelenek adına yapılan faaliyetlerde, olayın fazlaca yüzeyselleştirildiği, özden çok görüntüye önem verildiği, merasimlerin arasında özün ve rûhun ihmal edildiği kanaatini taşımaktayım. Mevlevî çevrelerde, örneğin semâ' gösterilerine önem verildiği kadar, Mevlânâ'nın düşünce ve ideallerini ortaya koymaya yönelik araştırma ve programlara da önem verilmiş olsa, asıl amaca ve Mevlânâ'nın misyonuna daha uygun hareket edilmiş olur diye düşünüyorum.

Mevlevîliğin ve Mevlevî sanatkârların Türk-İslâm sanatına etkileri hakkında neler söylersiniz?

Osmanlı döneminde, Mûsikî ve hat sanatı başta olmak üzere, pek çok sanatın gelişip yaygınlaşmasında tekke ve dergâhların çok büyük fonksiyon icra ettiği erbabınca malumdur. Bunlar içerisinde Mevlevî dergâhlarının başı çektiği de ayrı bir gerçektir. O dönemlerde Mevlevî dergâhları adeta birer kültür-sanat merkezi ve konservatuar görevi icra etmiştir. Osmanlı mûsikî üstatlarının pek çoğu o dergâhlardan feyiz ve eğitim alarak yetişmişlerdir. Onun için bilhassa Osmanlı döneminde Mevlevîlik Türk-İslâm sanatının gelişip yayıldığı en önemli merkezi oluşturduğu gibi, Mevlevî sanatkârlar da bu sanatın en önemli temsilcileri ve üstatları olmuş, onun gelişmesine çok büyük hizmet etmişlerdir. Geçmiş dönem kadar olmasa bile, bugün de Mevlevî çevrelerin sanatla ve özellikle mûsikî ile ilgilendikleri ve onu yaşatmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.

İslam Dünyasında Mevlânâ ve sûfî geleneğin sevgi ve hoşgörüyeye dayalı İslâm anlayışı yerine “el-Kaide İslâm’ı”nın geniş yankı bulmasının nedenleri nelerdir?

Aslında öyle bir görüntü olsa bile, bana sorarsanız, bugün gerek İslâm dünyasında ve gerekse dünya genelinde, müslümanları etkileyip yönlendirme açısından, el-Kâide türü İslâmî anlayışa nisbetle sûfî İslâm anlayışı çok daha etkili olmakta ve daha büyük yankı bulmaktadır. Sûfî İslâm anlayışı, tantanasız, gösterişsiz, derinden akan ırmak misali, müslümanların gönüllerine nüfûz etmeye devam ettiği halde, davulun sesi uzaktan hoş geldiği gibi, dünya medyasında sürekli gündemden düşmediği için el-Kâide vb. hareketlerin İslâm dünyasında daha etkili olduğu zannedilmektedir. Halbuki el-Kâide vb. radikal İslâmî hareketlerin Müslümanlar üzerindeki etki alanları çok da geniş değildir. Bunun yanı sıra, bu hareketlerin dünya kamuoyu üzerinde bıraktıkları İslâm imajı son derece olumsuz ve iticidir. Bu bakımdan onların İslâm adına menfî bir fonksiyon icra ettikleri de bir vakıdır. Dolayısıyla, bu tür hareketlerin, İslâm’ın güzelliklerini, nezahetini ve ruhunu içine sindirememiş fanatik birtakım çevrelerce tasvip edilse de, müslümanlar genelinde çok da fazla tasvip görmedikleri kanaatini taşıyordum.

2007 yılının UNESCO tarafından bir kez daha Dünya Mevlânâ Yılı ilân edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz. Bu bağlamda bu yılki Mevlânâ etkinliklerini yeterli buluyor musunuz?

UNESCO’nun bu kararını son derece anlamlı ve takdîre şayan buluyorum. Bu durum İslâm dünyası için bir iftihar vesilesidir. Mevlânâ gibi dünyaca tanı-

nan ve düşünceleri yankı bulan bir düşünce ve gönül insanına sahip olduğumuz için iftihar ediyoruz. Bu olay, Mevlânâ'nın asırlar öncesinde ortaya koyduğu düşüncelerinin ne kadar taze, orijinal, evrensel ve insanı kuşatıcı olduğunu gösterdiği gibi; günümüz insanının onun aşk, muhabbet, hoşgörü ve birlik temeline dayanan ve kaynağını bizzat Rasûlullah Efendimiz ve Kur'ân'dan alarak Tasavvuf kültürüyle besleyip şekillendirdiği evrensel mesajlarına ne kadar teşne olduğunun da bir ifadesidir.

Bu yıl vesilesiyle gerek dünyada gerekse ülkemizde birçok etkinlik yapılmaktadır. Bu etkinliklerin hepsini yakından takip ettiğimi söyleyemem. Ama görebildiğim kadarıyla ülkemizde bu çerçevede yapılan faaliyetlerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Gerek sivil kuruluşlar ve gerekse devlet kurumları, özellikle de Kültür Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı bu vesileyle çok daha yaygın ve çeşitli faaliyetler gerçekleştirebilirlerdi. Devlet ve toplum olarak, Mevlânâ'nın aşk, düşünce ve felsefesini insanlarımıza tanıtmaya uğruna ne yapılsa yeridir. Çünkü maddî kaygıların, dünya hırsının ve düşmanlık duygularının hat safhada olduğu günümüzde, insanlarımız onu hakkıyla tanıyıp, ideallerini hayata geçirmeye her zamankinden çok daha muhtaç durumdadır.

Dünya Mevlânâ Yılı'nda ülkemizde ve Dünya'nın çeşitli merkezlerinde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere rağmen, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konudaki çekimsizliğini neye bağlıyorsunuz?

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuya tamamen duyarsız olduğunu söylemek sanırım doğru olmaz. Ancak yapılanların çok yetersiz olduğunu da kabul etmek gerekir.

Diyanet camiasının bu konuya beklenildiği kadar ilgi göstermemesinin sebebini, bana göre Diyanet'in tarihten devraldığı misyon ve kuruluş amacında aramak gerekir. Bilindiği gibi bu kurum, Osmanlı dönemindeki Şeyhülislâmlık müessesesinin icra ettiği görevi, Cumhuriyet döneminde kısmen de olsa yerine getirmek üzere kurulmuştur. Şeyhülislâmlık kurumu da genel karakteri itibarıyla medreselere dayanmakta ve oralardan yetişen "ulemâ" sınıfı tarafından deruhte edilmekteydi. Aynı zamanda devlete bağlı resmî bir kurumdu. Osmanlı döneminde, son zamanlara kadar Şeyhülislâmlık'la organik bir bağı olmayan ve tamamen sivil bir anlayışla, kendine özgü kural, kaide ve âdâb çerçevesinde insanları dînî, ahlâkî ve manevî yönden eğitmeyi şiar edinen bir de tasavvuf ve tekke kurumu vardı. Medreseler ve Şeyhülislâmlık İslâm'ın fikhî, şer'î ve zahirî yönünü temsil ederken, tekke ve tarikatlar onun derûnî, manevî ve ahlâkî yönüne ağırlık veren bir anlayışı temsil ediyordu. Hz. Mevlânâ da her ne kadar medresede yetişmiş ve hatta müderrislik yapmış bir alim olsa da, onun asıl

şahsiyetini bulduğu ve mensup olduğu ekol Tasavvuf ve tekke ekolüdür. Bugün de o, bir ilim erbabı olmaktan ziyade, bir Tasavvuf büyüğü, bir gönül ehli ve hatta bir tarikat pîri olarak tanınmaktadır. Diyanet'in ise kuruluş amacı itibariyle Tasavvuf ekolünü ve onun temsilcilerini temsil etme ve sahiplenme gibi bir misyonu yoktur. Dolayısıyla Diyanet'in Mevlânâ'yı doğrudan sahiplenmesi ve onun düşüncelerini tanıtma çabası içine girmesi, kuruluş amacı, temsil ettiği tarihî kurum ve üstlendiği misyon bakımından bir çelişki gibi algılanabilir. Sanırım Diyanet'in bu konuda biraz çekimser davranmasının arka plânındaki sebep bu olsa gerektir.

Oysa bana göre Diyanet camiasının artık bu çemberi kırıp, Tasavvuf geleneğinin ve Mevlânâ gibi büyük sûfîlerin şiar edindiği aşk, muhabbet, kardeşlik, hoşgörü, fedâkârlık, dayanışma vb. hasletleri kendine şiar edinerek, katı kuralcılığa boğulmuş bir tebliğ ve hizmet anlayışından, sevgi, hoşgörü ve kardeşlik duygusunu öne çıkaran bir yaklaşıma yönelmesinin zamanı çoktan gelmiştir. Çünkü bugün Diyanet İşleri Başkanlığı, mezhepler ve ekoller üstü pozisyonuyla Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf, İslâm Felsefesi gibi temel İslâmî düşünce ekollerinin hepsini kuşatıcı bir misyon üstlenmesi beklenen, İslâm'ın temsilciliğini yapma konumundaki yegâne resmî kurum durumundadır. Bu konumuyla Diyanet'in, Mevlânâ gibi, en azından Sünnî itikada sahip, tarihe mal olmuş sûfî şahsiyetleri tanıtıcı bir faaliyet içine girmesi, yadırganmak bir tarafa, kendisinden beklenen ve takdirle karşılanan bir tutum olacaktır diye düşünüyorum.

İhtida olaylarında daha etkin olması gereken Kelâm geleneği yerine, Mevlânâ ve İbn Arabî gibi sûfîlerin daha etkili olmasını nasıl değerlendirirsiniz?

Kelâm ekolünün en önemli özelliğinden biri, ele alıp tartıştığı konuları akıl temeline oturtmasıdır. Her ne kadar dînî nasları ölçü alsın da, tartışma ve cedel yolunu esas alan spekülâtif ve rasyonel bir özelliğe sahiptir. Bu özelliğinden dolayı "hakikat"ın kavranmasında mükâşefe ve sezgi metoduna - Gazzâlî gibi Tasavvuf yolunu da benimsemiş istisnâî bazı kelâm alimleri hariç - kapısını kapatmıştır. Aklî metodu kendisi için yeterli kabul etmiş, mükâşefenin bilgi kaynağı olamayacağını savunmuştur.

Mevlânâ ve İbn Arabî gibi zatların temsil ettiği Tasavvuf ekolünün Kelâm'dan farklı olan en önemli özelliği ise, hakikatin kavranmasında aklın kifayet etmediğini, metafizik alan söz konusu olduğunda çok yetersiz kaldığını; imanî ve metafizik konular hakkında insanın sahip olduğu en tatmin edici bilgi vasıtasının, kalp arınması ve nefis tezkiyesi sonucu devreye giren manevî sezgi ve mükâşefe olduğunu kabul etmesi; dolayısıyla aklı kendi alanı çerçevesinde kullanmakla birlikte, onunla yetinmeyerek sezgisel boyutu yakalamanın gayre-

ti içinde olmasıdır. Bu çabanın insanı ulaştırdığı son merteye ise, ilahî aşk, muhabbet ve “ma’rifet” tir. Sûfî yaklaşıma göre insan ancak bu mertebeye ulaştığı zaman “hakikat”le yüz yüze gelir ve onu “aynelyakîn” ve “hakkalyakîn” düzeyinde tanıma imkânına kavuşur. Bu özelliğinden dolayı Tasavvuf yolu öz itibarıyla bir aşk, muhabbet ve irfan yolu olup, akıllardan ziyade ruh ve gönüllere hitap etmektedir. Bu meyanda, insanın gönül dünyasını, ilahî hakîkatın tecellîgâhı kabul etmekle, insana fevkalade büyük bir kıymet atfederek, onu ilahî makama alabildiğine yaklaştırmaktadır. Bu anlayışta, insan, nihâi noktada Hakk’ın varlığını uzaktan aklen tanımaz, bilâkis adeta onunla bütünleşerek, onu bizatihi bir zevk olarak yaşar. “Fenâ” ve “bakâ” mertebelerine ulaşan bir insan, ilâhî sıfatların kendisinde en üst seviyede tecellî ettiği bir varlık haline gelir. Dolayısıyla o Allah’ı dışarıda aramaz, bilâkis kendi özünde bulur ve yaşar.

Tasavvuf geleneğinde söz konusu olan bu özellikleri Kelâm ekolünde görmek mümkün değildir. Kısacası, Kelâm teorik ve spekülâtif iken, Tasavvuf pratik ve derunîdir. Kelâm akli iken, Tasavvuf kalbîdir, Kelâm İslâm’ın teolojisini yaparken, Tasavvuf O’nun manevî ve ruhî güzelliklerini yaşatır. Kelâm cedel ve tartışma yoluyla “iknâ” amacını güderken, Tasavvuf yaşayarak örnek olma yoluyla “sevdirme” gayesindedir. Yani Kelâm aklen isbat ve ikna yolunu, Tasavvuf ise kalben sevdirme ve yaşatma metodunu benimsemiştir.

İşte bu ve benzeri temel farklılıklar göz önüne alındığında, İslâm’ı tanımak isteyen bir gayri müslim için, Kelâm ekolü ve metodu kuru, statik ve itici gelirken, Tasavvufî öğreti ve metod oldukça canlı, dinamik, çekici ve insanı akli ve ruhuyla kuşatıcı gelmektedir. Meyeroviç’in Mevlânâ için kullandığı “İslâm’ın Güler Yüzü” nitelemesi, aslında özellikle Batı’lı düşünürlerin Tasavvuf geleneğine bakış tarzlarının bir ifadesi durumundadır. Bundan dolayıdır ki, tarih boyunca İslâm’ın yayılışı genelde sûfilik yolunu benimsemiş gönül ve aşk ehli insanlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bugün de aynı durum söz konusudur.

Son dönemlerde özellikle Batı dünyasında Mevlânâ ve İbn Arabî’nin ilgi odağı olmasının asıl sebebi de, bana göre bu zatların birincisinin estetik, diğeri- nin de felsefî ağırlıklı olmak üzere, Tasavvuf tarihinin gelmiş geçmiş en büyük otoriteleri arasında yer almalarıdır. Bunların her ikisi de, tasavvufî düşünce geleneğinin hiç eskimeyen zirve şahsiyetleridir. Onun için, sekiz asır önce yaşamalarına rağmen, eserleri, düşünceleri ve örnek şahsiyetleriyle bugün hâlâ pek çok insanın ilgisini çekmekte ve İslâm’la şereflenmelerine vesile olmaktadırlar.